

שם העבודה : המדיום והמסר - השפעת סרטים שהופקו על ידי ובהשתתפות אנשים

המתקשים בתפקודם השכלי על עמדות וגישות של סטודנטים מתחומי העבודה

הסוציאלית והחינוך המיוחד

שנה : 2008

מס' קטלוגי : 538

שם המגיש : שן עמנואל

עבודת גמר לתואר מוסמך, בניהול ארגונים קהילתיים ומלכ"רים ובמדיניות ציבורית,

אוניברסיטת חיפה

תקציר המחקר

מחקר זה בוחן את השפעת הייצוג והסנגור העצמי, של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי, באמצעות סרטים דוקומנטאריים, על 92 סטודנטים לעבודה סוציאלית וחינוך מיוחד. הבדיקה נעשתה באמצעות ניתוח חוויית הצפייה, על פי דיווחי המשתתפים. שני הסרטים שהוצגו במחקר נעשו בהשתתפותם של אנשים המתקשים בתפקוד, במסגרת פרויקט חדשני, המאפשר למשתתפים ללמוד לבצע תפקידים שונים במסגרת ההפקה. הסרטים שהוצגו הוקרנו בערוצי הטלוויזיה הקהילתית. הם ממחישים את יכולות המציגים לייצג ולסנגר על עצמם לגבי: היכללותם וקבלתם השוויונית לחברה, התנהגות נורמטיבית, זוגיות והצגת כישוריהם בתיאטרון, קולנוע, מוזיקה ומחול. כמו כן הם מפגינים: כוחות, שאיפות להגשמה עצמית, רגשות כמו אושר, שמחה ואהבה וכן מודעות עצמית ואינטליגנציה רגשית.

הסרט "אוליבר" מציג דימויים לא שגרתיים של עושי ומצולמי הסרט כ: שחקנים, צלמים, מראיינים ומגישי תכניות בטלוויזיה. הסרט מלווה את שחקני תיאטרון "שיאים", אנשים המתקשים בתפקודם השכלי, כשהם מעלים את המחזמר "אוליבר", שהופק במסגרת לימודיהם בסטודיו למשחק 'ניסן נתיב' בירושלים. השחקנים מצולמים על הבמה ומאחורי הקלעים ומדברים על הצלחות, קריירה והגשמה עצמית באמצעות התיאטרון. הסרט "סהר וסיוון – סיפור אהבה" מציג דיאלוג זוגי מול המצלמה של שני צעירים בעלי תסמונת דאון, המדברים על אהבתם וממחישים אותה, ועל שאיפותיהם לקיים חיים זוגיים נורמטיביים: להקים בית משותף, להינשא, לקנות מכונית ולחיות חיים עצמאיים. כמו כן הם מספרים על משמעות התסמונת בחייהם. סיוון מציגה גם את יכולותיה כרקדנית בטן. הצפייה בסרטים מעוררת את השאלה: מדוע האנשים המופיעים בהם אינם יכולים לממש את שאיפותיהם הלכה למעשה?

מטרת המחקר הייתה להבין את חוויית הצפייה ואת תרומת הסרטים לשינויים בעמדותיהם, תפיסותיהם וגישותיהם המקצועיות של הנשאלים, כלפי אנשים המתקשים בתפקודם השכלי. בנוסף

נבחנה השפעתם של ארבעה גורמי רקע: ניסיון קודם בעבודה ומפגשים קודמים עם אנשים המתקשים בתפקוד, רקע מקצועי ורמת ההשכלה. המחקר בוחן באמצעות שיטות מחקר מעורבות - איכותניות וכמותיות (Mixed Methods Design), את חוויית הצפייה של הסטודנטים בסרטים המתוארים, שנבדקה מיד לאחריה באמצעות שאלונים ובהמשך באמצעות ראיונות עומק.

במפגש קיימים רק מחקרים ספורים, הבוחנים דרכים לשינוי עמדות, כלפי אנשים המתקשים בתפקוד, בקרב אנשי מקצוע, סטודנטים ובציבור. זאת למרות שכיחותן הרבה של עמדות שליליות כלפיהם, גם בקרב אנשי מקצוע. במקביל מוצג בספרות המקצועית הצורך הרב בתוכניות הכשרה, הכוללות התנסות חווייתית, לשם גרימה לשינוי חיובי בעמדות אנשי מקצוע כלפיהם. ישנם עוד פחות מחקרים הבוחנים השפעות של סרטים דוקומנטאריים ועלילתיים, שעוסקים באנשים בעלי קשיי תפקוד, על עמדות של סטודנטים ושל הציבור. הם מצביעים על חשיבותם הרבה של מספר גורמים ביצירת שינוי בעמדות: תיאורים משכנעים, אמינים ונוגדי סטריאוטיפים, איזון בין הפניה לרגש ולידע וכן עומק החוויה שעוברים הצופים. מחקרים אחרים ממחישים את הפוטנציאל הרב הגלום בייצוג והסגור העצמי של אנשים המתקשים בתפקוד, באמצעות מפגשים מובנים, עם סטודנטים במקצועות הטיפולים, לשם יצירת שינוי בעמדות ותפיסות מוטות הרווחות כלפיהם.

אנשי המקצוע בתחומי השיקום והחינוך הם במקרים רבים, סוכני השינוי המשמעותיים ביותר, בחייהם של אנשים המתקשים בתפקוד. ביכולתם לסייע להם לסלול את הדרך לחיי איכות, עצמאות, הגשמה עצמית ומעורבות בקהילה. ציפיותיהם מאנשים המתקשים בתפקוד והערכתם את כוחותיהם ויכולותיהם, קובעות במידה רבה את ההזדמנויות, הניתנות להם לחיות על פי בחירותיהם ושאיפותיהם ולהיות חלק מכלל הציבור. לכן כל כך חשוב שיאמצו עמדות, גישות ואסטרטגיות יצירתיות, המסייעות לקידום פרדיגמות אלו.

למרות ההתקדמות הרבה שחלה בעקבות השתרשות השקפות העולם שצוינו, עדיין קיימים בחברה מחסומים ניכרים, המונעים את קבלתם בקהילה, של אנשים בעלי קשיי תפקוד שכליים. כמו כן את ראייתם כבני אדם שלמים, בעלי יכולות וכוחות, הזכאים לחיות את חייהם כרצונם. על הסטריאוטיפים והדעות הקדומות הקיימים כלפיהם, מעידים סקרי דעת קהל, שנערכו בישראל בשנות התשעים, ובהם רווחה למשל הסברה, שקשיי תפקוד שכליים ונפשיים עשויים להיות מדבקים. תפיסות מוטות רווחות כאמור, גם בקרב סטודנטים ואנשי מקצוע בתחומי טיפול שונים. עדיין נפוצות בקרבם גישות דיאגנוסטיות המאפיינות אותם כ'מקרים', או כחולים וכאנשים חלשים וחסרי שליטה בחייהם, הזקוקים להגנת יתר. גם מודלים של הגבלה חברתית וממסדית, הקובעים את הנורמות החברתיות, גורמים לסיווגם של אנשים המתקשים בתפקוד, כחורגים מהן וכחסרי כישורים להתמודד עם משימות חברתיות.

ממצאי המחקר מצביעות על שינויים בתפיסות ובעמדות הנשאלים, כלפי אנשים המתקשים בתפקודם השכלי, שחלו אצלם על פי דיווחיהם בעקבות הצפייה, במידה ממוצעת שבין בינונית לרבה. לייצוג ולסגור העצמי של המציגים בסרטים הייתה תרומה משמעותית, לשינויים שחלו בתפיסות ובעמדות כלפיהם. השינויים שחלו דווחו בכל שלושת מרכיבי העמדה: מהבחינה הקוגניטיבית חלו שינויים בתפיסת האדם כלפי אנשים המתקשים בתפקודם השכלי לגבי ראיתם כבני אדם שלמים ואנושיים וכן לגבי הבנת תכונות, כוחות, יכולות, רצונות ושאילות. כמו כן ייחסו למציגים חוכמה, מודעות עצמית, תקשורת רגשית, אסרטיביות והתנהגות נורמטיבית. היו גם ביטויים מפורשים לסתירת סטריאוטיפים קודמים והיווצרות מודעות לדעות קדומות קיימות. כמו כן חלה בקרב 40.8% מהנשאלים סתירת צפיות קודמות (לחיוב) לגבי יכולות, כישורים נורמטיביים, ביטויים להעצמה והשונות הנתפסת של המציגים. השינויים שחלו מיוחסים לתהליכי החשיבה הביקורתית שנוצרו במהלך ובעקבות הצפייה. מהבחינה הרגשית היו ביטויים מפורשים לפניה לרגש של הסרטים ולהיווצרות אהדה אמפתיה וקירבה כלפי המציגים. מהבחינה ההתנהגותית קרוב למחצית מהנשאלים הצהירו על שינויים בכוונותיהם ההתנהגותיות, כלפי אנשים המתקשים בתפקוד, שהתבטאו ברצון להתקרב, להתיידד ולעבוד אתם בעתיד.

הסרטים המוצגים נמצאו כרלוונטיים מאוד וכתורמים במידה רבה לתפיסותיהם וגישותיהם המקצועיות של הנשאלים ולעבודתם בעתיד. כמו כן הומחשו באמצעותם תפיסות מקצועיות רווחות של: נורמליזציה, היכללות בקהילה, אינדיבידואליזציה, העצמה, סגור וייצוג עצמיים, הגשמה עצמית, תקשורת רגשית ואיכות חיים. קרוב למחצית הנשאלים ביטאו, בעקבות הצפייה, רצון גובר לעבוד עם אנשים המתקשים בתפקודם השכלי. רבים ביטאו שינויים בגישות כלפיהם, שהתבטאו בהתחזקות האמפתיה ובתפיסתם הנורמטיבית והאינדיבידואלית. היו ביטויים להערכת הישגים השיקומיים שהוצגו באמצעות הסרטים ובמקביל התחזקה גם הבנת הפוטנציאל השיקומי של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי. התחולל גם שינוי חיובי בדימוי המקצוע של העבודה איתם, שנתפסה כמאתגרת ומושכת והובעה הערכה לתרומתם של פרויקטים יצירתיים, חדשניים וייחודיים, לקידוםם ולשינוי עמדות כלפיהם בציבור.

שתי תופעות מרכזיות זוהו באמצעות המחקר: האחת - פרספקטיבות של קירבה, על פי שיוך והשתייכות לקבוצות חברתיות, המתייחסת לנטייה ברורה בקרב הנשאלים, לשייך את האנשים המציגים בסרטים, לקבוצות חברתיות, הקרובות או מרוחקות מהם. זאת על פי מידת הקרבה והריחוק שהם עוררו ובהתאם לשיוכם החברתי והשתייכותם החברתית של המתבוננים. ברמות הקרבה הגבוהות היה אף ביטוי להשוואת המציגים לחלק מהנשאלים ברמה אישית על פי פרספקטיבות של הזדהות, דמיה ושיקוף. תופעה נוספת שזוהתה היא של חשיפה ראשונה לעולמם של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי, אשר תרמה לחלק מהשינויים, שחלו בעמדות ובתפיסות כתוצאה מהצפייה.

תרומת המחקר לגוף הידע המקצועי היא בהבנת תהליכי השינוי בתפיסות ועמדות, שחלו בעקבות הצפייה, על ידי תיעוד מדוקדק של תגובות הנשאלים מהיבטים כמותנים ואיכותניים. כמו כן תורם המחקר בהבנת משקלו של מרכיב הייצוג העצמי באמצעות סרטים, כאמצעי להעברת מסרים חברתיים ואנושיים הגורמים לשינוי בעמדות ותפיסות. בכך מצביע המחקר על דרך חשובה, לגרימת שינויים בתפיסותיהם של אנשי מקצוע ובציבור הרחב, כלפי אנשים המתקשים בתפקודם השכלי. זאת באמצעות הגברת ההכרה בהם כאנשים בעלי תכונות אנושיות, ייחוד, יכולות, רצונות וכישורים, אשר זכאים לחיות חיים של איכות והגשמה עצמית בקהילה לפי רצונם ובחירותיהם. בנוסף תורם המחקר ליצירת שינויים בתפיסות מקצועיות מוטות ולחיזוק הבנת הפוטנציאל השיקומי של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי.

מגבלות המחקר הן בעיקר לגבי תוקפו. זאת מההיבטים של שימוש בשאלון שחובר על ידי החוקר, בדיקת רוב התגובות בנקודת זמן אחת והיעדר בדיקה השוואתית של שינוי בעמדות לפני ואחרי ביצוע המחקר. כמו כן ניתן לשער נטייה מסוימת להיענות ורצייה בקרב הנשאלים.

השלכות המחקר הן רלוונטיות לגבי תחומים שונים כגון: המחשת דרכים להצגתם הנכונה בתקשורת של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי ועידוד פרויקטים בתחומי יצירה מגוונים, המאפשרים ייצוג וסגור עצמיים של אנשים המתקשים בתפקוד. כמו כן יש לממצאיו השלכות לגבי: מחקרים נוספים העוסקים שינוי עמדות, תכניות להכשרת סטודנטים ואנשי מקצוע בתחומי העבודה הסוציאלית, השיקום והחינוך המיוחד ולשינוי בדימוי של העבודה איתם. בכך יסייעו ממצאיו להגברת מעורבותם החברתית של אנשים המתקשים בתפקודם השכלי ולחשיפתם לציבור הרחב כאנשים יוצרים, המעורים בחברה ותורמים לה.